

VMBO 2026

Examenkijwijzer

Liefde

DOCENTENEXEMPLAAR

KUNSTMUSEUM
DEN HAAG

NAAM:..... KLAS:.....

SCHOOL:.....

DATUM:.....

Dit is de Examenkijkwijzer voor het vmbo, thema 'Liefde'.

Met deze Examenkijkwijzer bekijk je echte kunstwerken in het Kunstmuseum. Tegelijkertijd oefen je de termen die je straks moet weten voor het examen.

Goed om te weten

- > Houd afstand tot de kunstwerken
- > In het museum mag niet worden gegeten of gedronken
- > Schrijf met potlood
- > Maak foto's zonder flits

Voor de leerling

- > Gebruik de plattegrond om de kunstwerken in het museum te vinden.
- > Het nummer op de plattegrond is hetzelfde als het nummer van de opdracht.
- > Maak een keuze uit de opdrachten, of begin bij 1.
- > Bekijk het kunstwerk en begin met de vragen.
Voor meer info lees je de tekst.
- > Alle woorden in *cursief* zijn terug te vinden in de woordenlijst achterin dit boekje.

Voor de docent

De Examenkijkwijzer bevat 13 kunstwerken met opdrachten.

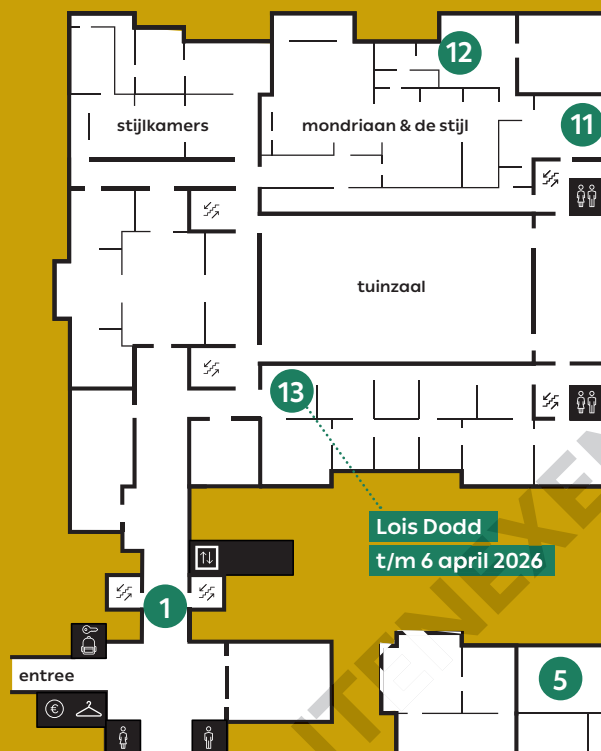
U kunt de nummering volgen of zelf een selectie en volgorde maken.

Het nummer op de plattegrond is gelijk aan het nummer van de opdracht.

Er staat een woordenlijst achterin dit boekje.

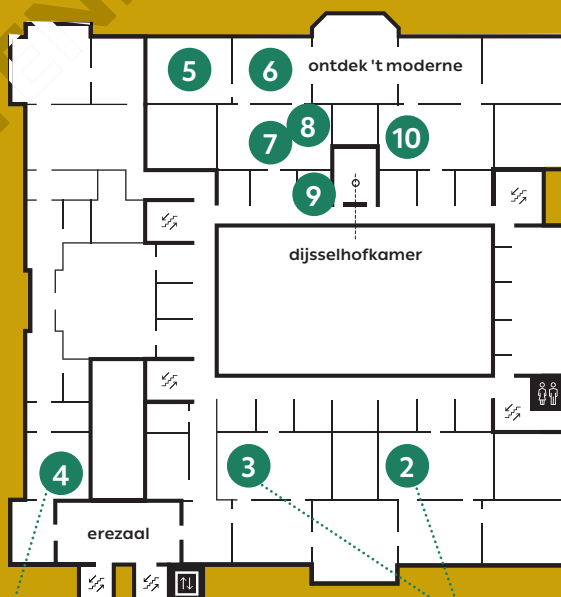
Het kan voorkomen dat een kunstwerk niet te zien is. Kies dan een andere opdracht voor de leerlingen. Ook kunt u kunstwerken tegenkomen die bij het thema zouden passen, maar niet zijn opgenomen.

Plattegrond Begane grond

Lois Dodd
t/m 6 april 2026

Plattegrond 1^e verdieping

Alles gegeven
t/m 22 februari 2026

London Calling
vanaf 14 februari 2026

Welkom in Kunstmuseum Den Haag

Het thema van het eindexamen vmbo is: Liefde.

In deze kijkwijzer komt dit thema op verschillende manieren aan bod. De ene keer zijn de makers een liefdeskoppel, de andere keer staan de kinderen, ouders of de muze van de kunstenaar op het schilderij. Dan weer worden we, net als in de liefde, verleid, of zien we een kunstenaar die uit liefde de hele wereld mooier maakt. Soms zien we intimiteit, kwetsbaarheid of worden herinneringen uitgebeeld en gekoesterd.

In het Kunstmuseum zie je authentieke kunstwerken in het echt. Je kunt ze hier ervaren en beleven zoals ze zijn bedoeld. Ondertussen oefen je met de vraagstelling en met de termen die je moet weten voor het examen.

Veel plezier gewenst!

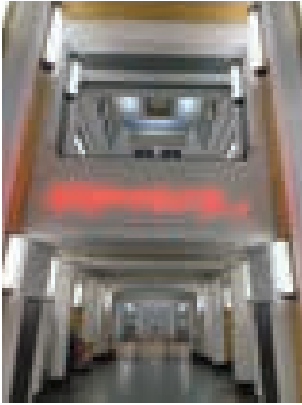

THINK LOVE (2025) is een foto gemaakt door kunstenaarskoppel Inez & Vinoodh. Ze staan er zelf op afgebeeld, tenminste, dat lijkt zo: ze zien er wel jong uit voor kunstenaars die al 40 jaar samenwerken. Zou daar een bedoeling achter zitten?

Vanaf 21 maart te zien in Kunstmuseum Den Haag:
Inez & Vinoodh - Can Love Be A Photograph.

Kom nog eens terug!
Tot en met 18 jaar is entree gratis.

1. Utopia

Kunstenaar Yael Bartana (1970)
Titel Utopia Now!
Jaar 2024
Materiaal rood gas, helder neon glas

Het geboorteland van kunstenaar Yael Bartana is Israël, dat zij in 1996 verliet om te wonen en werken in Berlijn en Amsterdam. Ze werkt als filmmaker en fotograaf en maakt film, sound, foto's, video, en installaties die in musea in New York, Londen en Parijs te zien zijn. En nu ook hier in Den Haag: een neon kunstwerk in de hal van het Kunstmuseum. Veel van haar werk heeft een politieke of feministische lading. Met dit kunstwerk uit ze kritiek op het nationalisme, gebaseerd op eigen ervaringen.

UTOPIA NOW! staat er. Een roep aan ons om een betere toekomst te maken, nu, meteen! En je denkt: ja, laten we dat doen, een fijne samenleving maken voor iedereen, dat moet toch mogelijk zijn. Onbegrensd kunnen kunstenaars hun dromen en wensen verbeelden, het hoeft immers nooit werkelijkheid te worden.

Misschien weet Bartana dat, want de letters staan niet recht, ze vallen om. Ze maken samen een ineenslopende beweging, misschien omdat het afdwingen van een ideale samenleving ook een utopie is. Want wat voor de machthebbers ideaal is, kan tegelijkertijd voor anderen een onderdrukkend systeem zijn.

Opdrachten

1. Wat is het kunstwerk hier? Beschrijf het:

2. Wat staat er geschreven en wat betekent het?

3. Hoe ziet *utopia* er voor jou uit?

4. Bespreek dit met elkaar. Is utopia voor iedereen hetzelfde?

5. Hoe heeft de kunstenaar deze dubbelheid in het werk verbeeld?

6. De achtergrond van de maker ligt in Israël. Doet dat wat met de *zeggingskracht* van het werk? Vertel waarom wel of niet.

2. Intiem

Let op: te zien vanaf 14 februari 2026

Kunstenaar
Paula Rego (1935 - 2022)

Titel
Bride (Bruid)

Jaar
1994

Materiaal
**pastelkrijt op papier op
aluminium**

Paula Rego was een Britse kunstenaar van Portugese komaf, zij leefde en werkte in Londen. Bijzonder aan dit werk van Rego is dat het niet geschilderd, maar getekend is met pastelkrijt. *'With pastel you don't have the brush between you and the surface. Your hand is making the picture.'* zei ze.

'Bride' is onderdeel van een serie grote werken die ze 'Dog Women' noemde. Ze laten elk een vrouw zien die zowel onderdanig als onafhankelijk is. Rego vond het geloofwaardig om een vrouw als hond uit te beelden. Net als een hond leert een vrouw ook van degene met wie ze is, is ze getraind om sommige dingen te doen, en bijt ze. Verder hebben vrouwen net als honden een onafhankelijk lichaam, een onafhankelijke geest en vaak een slechte smaak.

De vrouw op 'Bride' is passief, en leunt ongemakkelijk achterover, haar blote voeten stevig op de grond, waarschijnlijk is dit na de trouwceremonie. Het lijkt of ze op de bruidegom wacht, maar zonder blijdschap of opwinding. Ze staart voor zich uit.

Opdrachten

1. Beschrijf *aspecten van de vormgeving*: materiaal en techniek.

2. Beschrijf de voorstelling:

3. Hoe noemen we zo'n voorstelling?

- ☐ Abstract
- ☐ Figuratief

Let het verschil uit:

4. Het werk is *realistisch* getekend. Waaruit blijkt dit?

5. Is de voorstelling *naar de fantasie* of *naar de werkelijkheid*, of allebei?
Licht je antwoord toe.

6. Je zou dit beeld 'intiem' kunnen noemen. Leg uit waarom en gebruik het thema 'Liefde' in je antwoord:

7. Hoe zou jij de *gelaatsuitdrukking* omschrijven?

8. Wat is het effect van het *beeldende aspect compositie*?

9. Het schilderij 'Bride' is *verhalend*. Bedenk het verhaal van de voorstelling: wat zou er gebeurd zijn?

3. Ouderliefde

Let op: te zien vanaf 14 februari 2026

Kunstenaar
David Hockney (1937)

Titel
My Parents (Mijn Ouders)

Jaar
1977

Materiaal
acrylverf op doek

David Hockney is een Britse kunstenaar, die sinds hij in de jaren zestig van de vorige eeuw naar Californië verhuisde, met acrylverf is gaan schilderen in plaats van met olieverf. Zijn schilderijen zijn realistisch: hij schildert graag zwembaden, landschappen en portretten. Ook is bijzonder dat hij homoseksuele scènes afbeeldde. Na zijn moeders dood eind jaren negentig, is hij met zijn partner terug in Engeland gaan wonen.

Op dit doek heeft Hockney zijn ouders geportretteerd. Zijn ouders waren heel blij met dit portret, want een eerdere versie waar hij twee jaar eerder aan begon, heeft hij nooit afgemaakt, omdat hij er ontevreden over was. Tot teleurstelling van zijn ouders die meerdere keren voor hem hadden geposeerd en er zelfs voor naar Parijs waren gekomen. Toch heeft hij het in zijn ogen mislukte schilderij nooit vernietigd: juist omdat zijn ouders erop staan en hij ze naar het leven heeft geschilderd.

Het schilderij 'My Parents' dat hier te zien is maakte hij twee jaar later, het is wereldberoemd geworden. Volgens hem lukte het deze keer wel, omdat hij toen weer rustig thuis was. Hij maakte enkele wijzigingen in de compositie, zoals het weghalen van zijn eigen beeltenis in de spiegel. Hockneys vader stierf een jaar later en zijn moeder in 1999.

Opdrachten

1. Omschrijf het gevoel dat je krijgt van het kijken naar dit schilderij of kies:

☐ eerbetoon	☐ eenzaam	☐ emotioneel
☐ statisch	☐ vervreemdend	☐ vergankelijk
☐ verdrietig	☐ vrolijk	☐ romantisch
☐ dramatisch	☐ chique	☐ chaotisch

2. Is het *geënceneerd* door de kunstenaar?
Bekijk ook de foto.

3. Wat kun je aflezen aan de houding van Kenneth, de vader van de kunstenaar, en Laura, zijn moeder? Gebruik je eigen interpretatie van hun lichaamstaal.

4. Vergelijk dit werk 'My Parents' met 'My Parents and Myself', zie afbeelding op de volgende pagina. Noem drie opvallende verschillen in de *compositie*:

5. Noem ook drie verschillen in *details*:

Gordijnen:

Bloemen:

Spiegel:

6. Noem ook iets dat precies hetzelfde is op beide schilderijen:

7. Op het ene schilderij is Hockney (de zoon) te zien in de spiegel en in deze versie niet. Wat betekent dat voor de *zeggingskracht*?
Licht je antwoord toe.

8. Geef een reden waarom het schilderij in het museum, 'My Parents', een liefdevol portret van Hockney's ouders is aan de hand van *aspecten van de voorstelling en vormgeving*.

9. Hoe zou jij de relatie van de ouders onderling beschrijven, zoals weergegeven door Hockney?

4. Twee vrouwen

Let op: te zien t/m 22 februari 2026

Kunstenaar
Jacoba van Heemskerck
(1876 - 1923)

Titel
Twee bomen

Jaar
1910

Materiaal
olieverf op doek

Nederlands kunstenaar Jacoba van Heemskerck en Marie Tak van Poortvliet ontmoetten elkaar in de stad Den Haag. Zij deelden hun ambitie en dromen en bleven hun leven lang bij elkaar.

In de zomer woonden ze samen in hun huis in Domburg, Zeeland. Van Poortvliet was kunstverzamelaar en Van Heemskerck groeide uit tot een belangrijk expressionistisch kunstenaar. Bekende kunstenaars als Piet Mondriaan kwamen naar hun zomerhuis om te tekenen en schilderen. Mondriaan tekende de stokoude appelboom die in de tuin stond en gebruikte die voor zijn beroemde schilderij 'Avond; De rode boom'.

Ook Jacoba van Heemskerck liet zich inspireren door bomen. Om zo 'de onzichtbare geestelijke wereld weer te geven die schuilgaat achter de zichtbare werkelijkheid'. Voor haar waren bomen spiritueel, de 'levensboom' is een terugkerend motief in haar werk. Het vroege schilderij 'Twee bomen' zou heel goed een zelfportret kunnen zijn, met haar geliefde. De bomen met hun kruinen naar elkaar toe, het is zomer, voor hun liefde de mooiste tijd van het jaar.

Opdrachten

1. Welk seizoen is het?

Licht het toe met *aspecten van de voorstelling*.

2. Welke kleuren zijn gebruikt?

- ☐ Primaire kleuren
- ☐ Secundaire kleuren
- ☐ Tertiaire kleuren
- ☐ Verzadigde kleuren

3. Wat is het effect van de kleuren en het seizoen op de *zeggingskracht* van het schilderij?

4. Vergelijk de schets van 'Twee Bomen' op zaal met het schilderij.

Noem enkele verschillen in *aspecten van de vormgeving*:

Schets:

Techniek en materiaal:

Schilderij:

Techniek en materiaal:

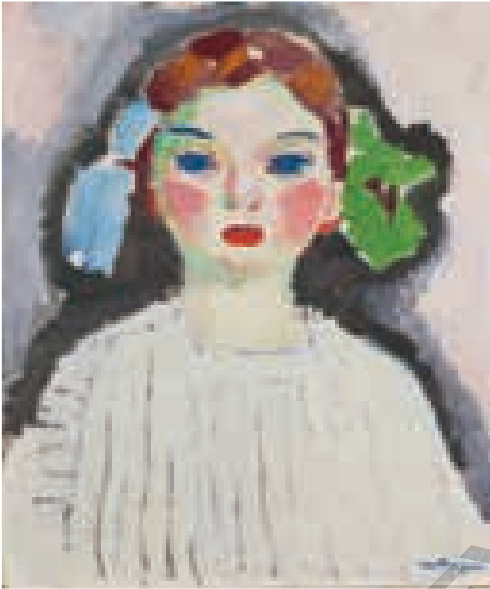
5. Van Heemskerck tekende en schilderde, maar beheerste ook een grafische techniek. Beschrijf het werkproces (techniek en gereedschap) aan de hand van de afbeeldingen.

6. Mondriaan tekende de appelboom in de tuin van Van Heemskerck en maakte het schilderij 'Avond; de rode boom'. Vergelijk het schilderij met 'Twee bomen' en benoem de verschillen in kleur, *motief*, seizoen, moment van de dag, en de *zeggingskracht*.

5. Muze

Kunstenaar Kees van Dongen (1877 - 1968)
Titel Portret van Dolly
Jaar 1909
Materiaal olieverf op doek

Dit is Dolly, de dochter van de beroemde Nederlandse schilder Kees van Dongen. Hij heeft haar hier op vierjarige leeftijd geschilderd. Dolly was zijn muze, een inspiratiebron, net als zijn vrouw en haar moeder Guus Pretinger. Beiden heeft hij vaak geschilderd.

Dolly groeit op in een artistiek milieu in het Parijs van de twintigste eeuw. Vrienden van haar vader waren andere beroemde schilders zoals Picasso, Matisse en Braque. Dat haar vader zo beroemd was, vond Dolly als kind heel normaal, haar vader was voor haar gewoon 'Keessie'.

Van Dongen maakte expressieve portretten en viel vooral op door zijn heldere kleurgebruik.

Opdrachten

1. Beschrijf het schilderij:

2. Tot welk *genre* behoort dit schilderij?

- ☐ Stilleven
- ☐ Portret
- ☐ Landschap

3. Hoe is Dolly afgebeeld?

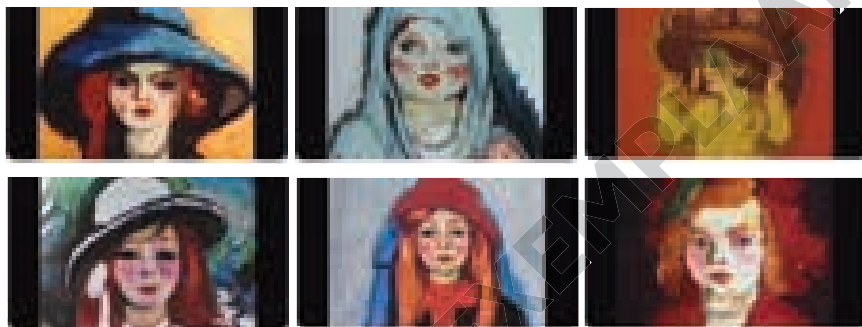
- ☐ En face
- ☐ En profil

4. Dolly werd hier op vierjarige leeftijd geschilderd, terwijl ze op dat moment model stond. In welk jaar is ze geboren?

5. Wat heeft het thema 'liefde' met dit kunstwerk te maken?

6. Van Dongen was 'een expressief schilder en bekend om zijn kleurgebruik.' Leg aan de hand van *beeldende aspecten* uit wat hiermee wordt bedoeld.

7. Leg aan de hand van onderstaande afbeeldingen uit wat een *muze* is voor een schilder, beschrijf de samenwerking tussen Dolly en Van Dongen:

8. Dolly vertelde op latere leeftijd dat ze het leuk vond om als kind geschilderd te worden, ook omdat ze maar heel even hoefde te poseren omdat Van Dongen snel schetste. Bedenk ook een nadeel:

9. Wat vind jij van toepassing op het werk van kunstenaar Van Dongen?

- ☐ Gebruik van felle kleuren
- ☐ Gebruik van onnatuurlijke kleuren
- ☐ Utdrukken van gevoelens en emoties
- ☐ Vereenvoudiging (van het onderwerp)
- ☐ Sterke contouren

10. Vertel welk beeld je krijgt van het kind Dolly aan de hand van de afbeeldingen en het schilderij:

6. Liefde en pijn

Kunstenaar Louise Bourgeois (1911 - 2010)
Titel CELL XXVI
Jaar 2003
Materiaal staal, roestvrij staal, aluminium, hout, jute, textiel, ijzerwaren

Louise Bourgeois behoort tot een van de belangrijkste kunstenaars van de moderne kunst ter wereld. Haar artistieke doorbraak beleefde zij pas laat: op haar eenenzeventigste kreeg ze een grote overzichtstentoonstelling in het Museum of Modern Art in New York, waarna Tate Modern en het Centre Pompidou volgden. Deels kwam dat omdat men haar werk in het hokje vrouwenkunst wilde plaatsen en zij wilde serieus genomen worden: niet als vrouw, maar als kunstenaar.

In het werk van kunstenaar Bourgeois speelt het menselijk lichaam een belangrijke rol: het lichaam is vervormd, lichaamsdelen missen en de lichamen zijn vaak androgyn. Ze gebruikt textiel, vaak uit haar persoonlijke collectie. Textiel doet haar denken aan haar jeugd, ze zag haar moeder vaak naaien en tapijten restaureren. Ze put uit haar eigen jeugdhervormingen, wat haar beeldtaal universeel en herkenbaar maakt. Met haar serie Cells met sculpturen van stoffen poppen, onderzoekt ze een uitdrukkingsvorm voor de pijn die menselijke relaties veroorzaken.

Opdrachten

1. Welk gevoel, welke emoties roept dit kunstwerk bij je op of geeft het kunstwerk weer?

2. Licht dit toe aan de hand van *aspecten van de voorstelling*:

3. Kies een woord dat de *zeggingskracht* volgens jou het best omschrijft:

☐ angstig	☐ agressief	☐ eenzaam
☐ statisch	☐ verstild	☐ lieflijk
☐ dromerig	☐ somber	☐ romantisch
☐ religieus	☐ liefdevol	
☐ iets anders namelijk:		

4. Welke *beeldende aspecten* heeft de kunstenaar gebruikt om dat te versterken?

5. Noem een *contrast* in materiaalgebruik:

6. Vaak wordt gezegd dat liefde en pijn met elkaar verbonden zijn. Liefde kan pijn helen die is ontstaan in de jeugd, de inspiratiebron van Louise Bourgeois. Ze verbeeldt een herinnering, koestert die in een Cell. Met dit kunstwerk maakt ze pijn zichtbaar. Hoe zou het kunstwerk eruitzien als de pijn geheeld is?

7. Zelfliefde

Kunstenaar Charley Toorop (1891 - 1955)
Titel Zelfportret met palet
Jaar 1932 - 1933
Materiaal olieverf op doek

Charley Toorop is een belangrijke Nederlandse kunstenaar uit de eerste helft van de twintigste eeuw. Haar hele leven heeft ze haar werk op de eerste plek gezet. De schilderijen die ze maakte zijn in een heel eigen, realistische stijl; ze bleef maken waar zij in geloofde. Toorop schilderde de alledaagse werkelijkheid, mensen en natuur, in portretten, zelfportretten en stillevens. Ze werd een voorvrouw van de moderne figuratieve kunst.

Hier is een geweldig zelfportret van Toorop te zien. Ze heeft zichzelf al schilderend weergegeven en staat er zelfverzekerd op. Om zichzelf te kunnen schilderen, gebruikte zij een spiegel. Op het schilderij is dat te zien omdat zij er linkshandig opstaat, terwijl ze rechtshandig schilderde.

Opdrachten

1. Hoe heet een schilderij waar de kunstenaar die het heeft geschilderd zelf opstaat?

2. Welke soort verf heeft Toorop op haar palet en wat heeft ze nog meer nodig om een schilderij te maken?

3. Hoe is te zien aan de *compositie* en de voorstelling dat zij zichzelf en haar werk belangrijk vond?

4. Charley Toorop was rechtshandig. Hoe is dat op het schilderij?
Leg uit waarom dit zo is:

5. **Hanteringswijze:** Beschrijf het verschil in *toets* tussen het gezicht en de kleding.

Gezicht:

Kleding:

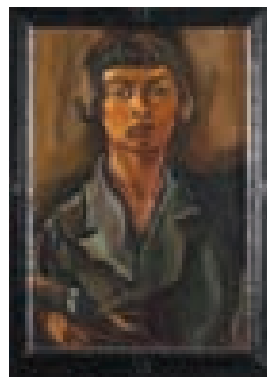
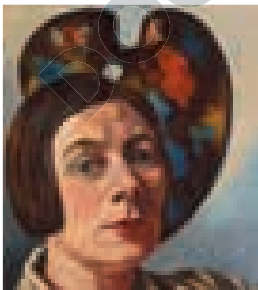
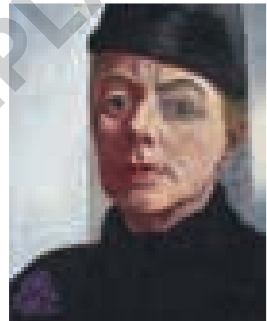
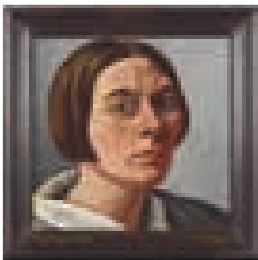
6. Hoe heet zo'n tegenstelling ook wel?

7. Waarom heeft ze daarvoor gekozen, denk je?
Betrek *stofuitdrukking* in je antwoord.

8. Op de afbeeldingen zijn meer zelfportretten te zien.
Hoe heeft ze zichzelf afgebeeld? Zet het erbij.

Kies:

- en face
- en profil
- à trois quart

9. Geef aan de hand van haar schilderwijze een reden waarom zij zichzelf nooit van de zijkant heeft afgebeeld:

10. Geef een reden waarom Toorop er op haar schilderijen steeds anders uitziet:

11. Dit is een ander *genre* waarin Toorop schildert, maar de manier van schilderen is hetzelfde. Welk *genre* is dit?

- ☐ Landschap
- ☐ Portret
- ☐ Stilleven

Noem een kenmerk:

8. Bunny love

Kunstenaar
Sarah Lucas (1962)

Titel
NOBBY BLOKE

Jaar
2017

Materiaal
panty, vulling, schoenen, stoel

Brits kunstenaar Sarah Lucas maakt al jaren zogeheten bunny's. Ze was eigenlijk op zoek naar iets anders, toen ze per ongeluk de kracht van op deze manier sculpturen maken, ontdekte. Ze wilde nog iets menselijks toevoegen aan een werk, en dacht aan een panty. Ze vulde de panty en zette deze neer op een stoel: ze werd zo enthousiast van het beeld dat er vele bunny's volgden. *'Tights are so sexy in a way...'* zegt ze.

Lucas maakt gebruik van assemblage: ze combineert de panty met andere gebruiksvoorwerpen, die vaak raken aan taboes en clichés over sekse en die zo op een grappige manier worden blootgelegd.

Ze werd zich toen ze jonger was bewust van vooroordelen over haar uiterlijk. Omdat ze er 'jongensachtig' uitzag, hadden mensen veel aannames over haar seksualiteit en gender.

Ook alledaagse gebruiksvoorwerpen kunnen als 'mannelijk' dan wel 'vrouwelijk' worden ervaren. Ook vertellen ze welk gedrag en welke voorkeuren daarbij zouden horen. Met dat thema speelt Lucas: ze onderzoekt vooroordelen, zonder dat het per se over haarzelf gaat.

Opdrachten

1. Hoe heeft dit kunstwerk je verleid en je aandacht getrokken?
Benoem *aspecten van de voorstelling*:

2. Welke gebruiksvoorwerpen gebruikte Lucas?
Zet erbij of het een mannelijk (M), vrouwelijk (V) of genderneutraal (X) gebruiksvoorwerp is.

3. Het kunstwerk speelt met vooroordelen en clichés over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Leg dit uit aan de hand van *aspecten van de vormgeving*.

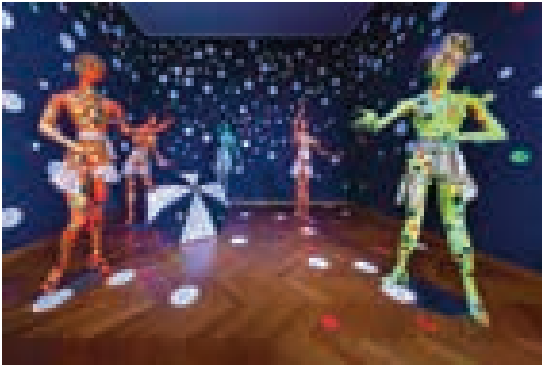
4. Bespreek onderstaande stellingen met elkaar en hoe dit tot uitdrukking komt in het kunstwerk:

De kunstenaar volgt haar eigen visie en verzet zich tegen het denken in hokjes.

De kunstenaar heeft in beeld gebracht dat we bevooroordeeld zijn over wat we vinden dat vrouwelijk, mannelijk of genderneutraal is.

De kunstenaar laat ons nadenken over dagelijkse dingen die we normaal vinden, maar misschien ook anders zouden kunnen.

9. Polka Dot love

Kunstenaar Yayoi Kusama (1929)
Titel Infinity Polka Dot Room
Jaar 1967 (reconstructie 2024)
Materiaal paspoppen, verf, papier, stof, kunststof

Hier zie je een originele Infinity Polka Dot Room gemaakt door de kunstenaar Yayoi Kusama, uit 1967. Deze Japanse kunstenaar woonde en werkte toen een aantal jaren in Nederland. Inmiddels is zij een van de beroemdste kunstenaars uit de kunstwereld. Zij begon ooit met het plakken van polkadot (stippen) patronen omdat ze de grenzen tussen mens, kunst en omgeving wilde opheffen. Eigenlijk werd alles op die manier kunst. Kusama beschilderde muren, vloeren, objecten maar ook (naakte) mensen en zichzelf. Dat laatste tijdens happenings die toen veel ophef veroorzaakten.

De polkadot patronen zijn geïnspireerd door haar kindertijd toen ze hallucineerde en overal stippen zag. Als kunstenaar maakt ze er een heel eigen wereld van: Infinity Rooms met oneindige spiegelingen, met oneindige herhalingen van polkadot patronen, waar de bezoeker in kan, om op te gaan in een totaal ander universum.

Opdrachten

1. Beschrijf het kunstwerk:

2. Hoe heet een kunstwerk als dit?

- ☐ Sculptuur
- ☐ Installatie
- ☐ Assemblage

Licht je antwoord toe:

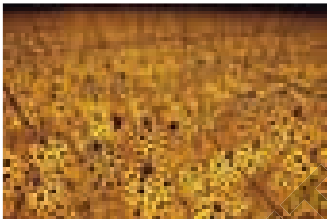
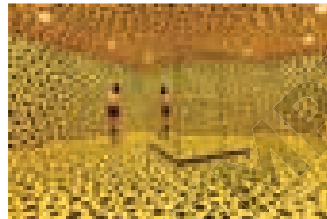
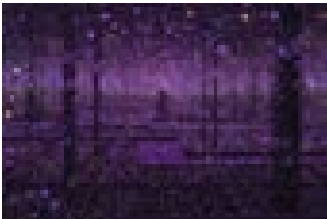
3. Is er gebruik gemaakt van *objet- trouvés*?

4. Wat is de titel?

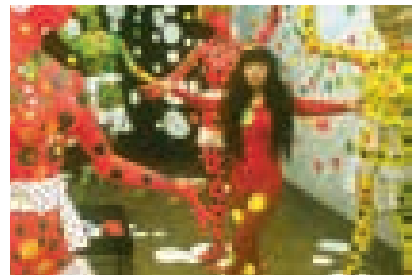
5. Wat is een Infinity Room en wat is een Polka Dot?

6. Dit werk is gemaakt in 1967, is dat te zien aan de beeldtaal?

Beschrijf aan de hand van onderstaande afbeeldingen het verschil met hedendaagse Infinity Rooms van dezelfde kunstenaar:

7. Noem een reden voor het feit dat het werk van Kusama nog steeds zo populair is:

Yayoi Kusama, Infinity Polka Dots Room in Galerij Orez, Den Haag, 1967. Foto: Harrie Verstappen

10. Spirit

Kunstenaar Remy Jungerman (1959)
Titel Transition Nkisi
Datering 2015
Materiaal katoen, kaolien, hout en spijkers

Hedendaags kunstenaar Remy Jungerman is geboren in Moengo, Suriname, en woont en werkt in Amsterdam en New York. Hij stamt via zijn moeder af van de Marrons en via zijn vader van de Europeanen. In zijn werk verbindt Jungerman verschillende culturen met elkaar, hij combineert patronen en symbolen uit de Surinaamse Marroncultuur, de Afrikaanse diaspora en de moderne kunst van de 20e eeuw.

Voor dit kunstwerk gebruikte hij traditionele textiel uit de Marroncultuur en kaolienklei en spijkers die worden gebruikt in Nkisi Nkondi: krachtbeelden. De beeldtaal refereert ook aan De Stijl, waar het abstracte werk van Piet Mondriaan ook toe behoorde.

Zo laat Jungerman zien hoe verschillende culturen samenkomen en hoe patronen, dessins en vormtaal al eeuwen over de hele wereld verspreid zijn. Door ze te combineren biedt Jungerman een nieuw, rijker perspectief op de kunstgeschiedenis.

Opdrachten

1. Beschrijf de *verschijningsvorm* van dit kunstwerk:

2. Het kunstwerk is:

- ☐ Tweedimensionaal (2D)
- ☐ Driedimensionaal (3D)

3. Het is:

- ☐ Figuratief
- ☐ Abstract

4. De vorm is:

- ☐ Geometrisch
- ☐ Organisch

5. Benoem enkele verschillen met een *traditioneel* schilderij op doek:

6. Op de volgende bladzijde is een afbeelding te zien van een *traditionele* Nkisi. Noem een verschil en een overeenkomst met het werk op zaal.

Object: Nkisi nkondi

Kunstenaar: onbekend

Jaar: laat 19e eeuw - begin 20e eeuw

Maakproces: uit hout wordt een menselijke figuur gesneden met een holte in de buik. Volgens een ritueel wordt het werk voltooid door bovennatuurlijke krachten toe te voegen in de holte. Het beeld wordt geactiveerd door adem in de holte te blazen en af te sluiten met een spiegel. Spijkers worden in het beeld geslagen om kwade krachten te vernietigen of een belofte te bekrachtigen.

7. Jungerman stopt volgens een ritueel lapjes in de kubussen voor hij ze dichtmaakt. Dat proces is niet meer te zien, maar heeft wel *zeggingskracht*. Lees de tekst over de traditionele Nkisi.

Leg een verband met het kunstwerk van Jungerman met gebruik van de titel 'Transition Nkisi'.

11. Vrijheid

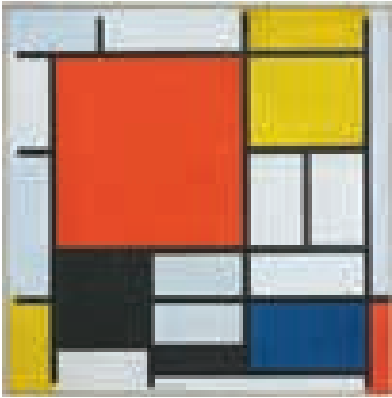
Kunstenaar Piet Mondriaan (1872 – 1944)
Titel Victory Boogie Woogie
Jaar 1942 - 1944
Materiaal olieverf en tape op doek

Victory Boogie Woogie is het laatste kunstwerk van Piet Mondriaan. Hij legde in zijn oeuvre de weg af van figuratieve naar abstracte kunst. Zijn geometrische abstracte werk is wereldberoemd: kenmerkende zwarte horizontale en verticale lijnen en kleurvlakken in rood, geel en blauw.

Mondriaan maakte dit laatste werk in de wereldstad New York, waar hij toen woonde en werkte. Hij was vanuit Europa naar Amerika gevlucht, vanwege de Tweede Wereldoorlog, toen zelfs het maken van abstracte kunst verboden was. Maar Mondriaan geloofde in wat hij deed en hij geloofde in een goede afloop. In 1942 begon hij aan dit grote ruitvormige schilderij. Bijzonder is dat hij de zwarte lijn niet meer gebruikt, zoals in eerder werk. Hij werkte vrij en asymmetrisch, zoekend naar het ritme van de toekomst, onder invloed van nieuwe atonale muziek en de dans boogiewoogie.

Mondriaan veranderde het schilderij zo vaak, dat het lijkt alsof hij steeds opnieuw is begonnen. Om de compositie snel te kunnen aanpassen gebruikte hij gekleurd tape voor de vlakken. Er is een blauw vlakje, rechts van het midden, dat vanaf het begin hetzelfde is gebleven. Het doek bleef na zijn dood onvoltooid achter in zijn atelier.

Opdrachten

Piet Mondriaan, Compositie met groot rood vlak, geel, zwart, grijs en blauw (1921)

1. Vergelijk het kunstwerk Victory Boogie Woogie met 'Compositie met groot rood vlak' op de afbeelding. Wat is op beide werken van toepassing? Kies:

Kleur

- ☐ zwart
- ☐ rood
- ☐ blauw
- ☐ wit
- ☐ geel
- ☐ grijs

Vorm

- ☐ organisch
- ☐ geometrisch
- ☐ figuratief
- ☐ abstract
- ☐ vlak
- ☐ ruimtelijk
- ☐ groot
- ☐ klein

Compositie

- ☐ herhaling
- ☐ ritme
- ☐ symmetrie
- ☐ asymmetrie
- ☐ regelmatig
- ☐ onregelmatig
- ☐ overall compositie
- ☐ centrale compositie
- ☐ rust en evenwicht
- ☐ beweging

Lijn

- ☐ horizontaal
- ☐ verticaal
- ☐ recht
- ☐ gebogen
- ☐ dik
- ☐ dun
- ☐ lang
- ☐ kort
- ☐ onderbroken
- ☐ ononderbroken

2. Noem drie opvallende verschillen tussen beide werken en het effect ervan.

3. Leg aan de hand van de titel, de tijd waarin het gemaakt is en de *beeldende aspecten de zeggingskracht* van 'Victory Boogie Woogie' uit.

DOCENTENEXEMPLAAR

12. Verlangen

Kunstenaar
Piet Zwart (1885 - 1977)

Titel
Bruynzeelkeuken

Jaar
1938

Materiaal
hout en chroom

Voor industrieel vormgever Piet Zwart was toegepaste kunst net zo belangrijk als beeldende kunst. Ook het interieur en meubels met een gebruiksfunctie kunnen door kunstenaars worden vormgegeven en verbeterd voor de toekomst. In het begin van de twintigste eeuw was het interieur nog donker en meubels zwaar en intensief in onderhoud.

Piet Zwart ontwierp deze beroemde keuken, die betaalbaar, praktisch en duurzaam moest zijn, in opdracht van Cornelis Bruynzeel.

Om een efficiënte keuken te ontwerpen, deed hij eerst onderzoek naar hoe keukens in het dagelijkse leven werden gebruikt. Zo kwam hij op het idee om een keuken te ontwerpen bestaande uit losse onderdelen in vaste maten. Vaste maten op ergonomisch verantwoorde hoogte. En losse onderdelen zodat er in allerlei verschillende huizen een goede indeling te maken was. De gootsteen standaard in het midden, met daarnaast werkbladen, en veel kastruimte om dingen in op te bergen.

De mintgroene kleur van de keuken werd gekozen omdat het de lievelingskleur was van Bruynzeel en hij zijn vrouw bij hun eerste ontmoeting een jurk gaf in die kleur.

Opdrachten

1. Bijzonder aan de Bruynzeelkeuken is de kleur. Het was de lievelingskleur van Bruynzeel, en de kleur van de jurk die hij bij hun eerste ontmoeting aan zijn toekomstige vrouw gaf. Welke kleur zou jou verleiden?

2. De Bruynzeelkeuken bestaat nog steeds. Vergelijk de moderne versie met het origineel in het museum. Noem enkele verschillen en overeenkomsten:

verschil:

hetzelfde:

3. Is dit:

- ☐ Autonome kunst
☐ Toegepaste kunst

Benoem het verschil:

4. Wat is de *gebruiksfunctie* van een keuken?

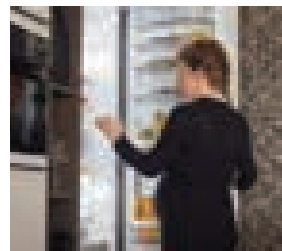
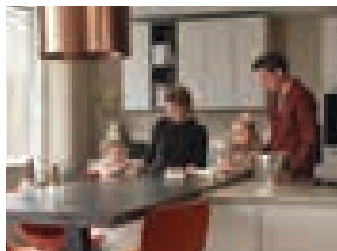
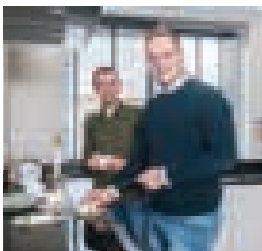
5. Leg uit dat hier sprake is van *industriële* vormgeving en *design*:

6. Bekijk bovenstaande afbeeldingen van twee Bruynzeelkeukens.
Noem een kenmerk van het ontwerp:

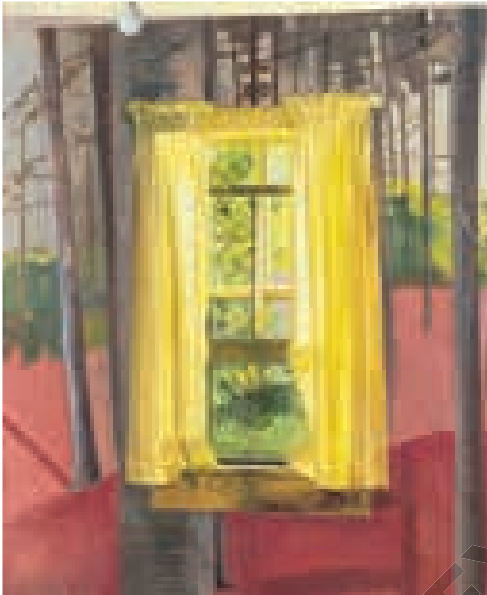
7. De afbeeldingen zijn reclameadvertenties van vroeger. Men probeerde met deze beelden mensen te laten verlangen naar iets dat ze ook wilden hebben. Hoe probeert men mensen te verleiden tot het kopen van de keukens?

8. In onze tijd worden keukens met onderstaande afbeeldingen aangeprezen. Is dat anders dan vroeger?

13. Slaapkamer

Let op: te zien t/m 6 april 2026

Kunstenaar
Lois Dodd (1927)

Titel
The painted room

Jaar
1982

Materiaal
olieverf op doek

Lois Dodd is een Amerikaanse kunstenaar en nog steeds actief als schilder. Ze schildert en plein air: ze gaat naar buiten en schildert rechtstreeks op het doek- ook in de winter om bijvoorbeeld schaduwen op sneeuw te schilderen. Schilderen doet ze in een figuratieve traditie, ook toen dat – door abstractie en het minimalisme – niet erg populair was. Zelf zegt ze dat dat komt omdat ze nooit in abstractie les heeft gehad. Toch is haar blik door abstractie beïnvloed: ze ziet abstracte composities in een figuratieve omgeving.

Dodd geeft geen hogere betekenis aan haar werk. De eerste indruk van iets is waardevol genoeg, vindt ze. Ze legt steeds dezelfde dingen vast, zoals het uitzicht uit het raam van haar atelier, maar in veranderde omstandigheden. Het licht of het seizoen is bijvoorbeeld anders. Haar schilderijen zijn als momentopnames waar het leven zelf zich buiten de kaders afspeelt.

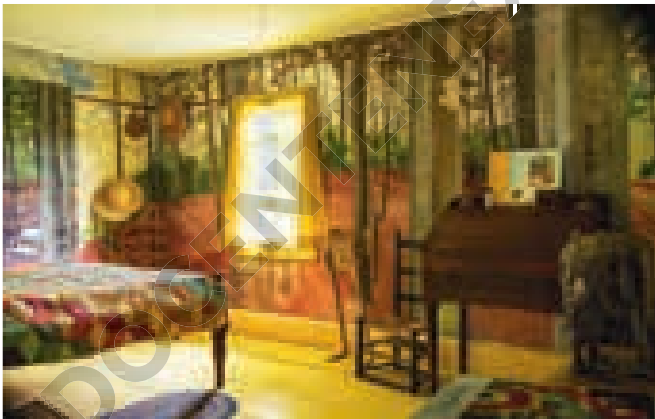
Opdrachten

1. Is dit beeld binnen of buiten geschilderd? Onderbouw je antwoord(en) met *aspecten van de voorstelling*.

Het is binnen:

Het is buiten:

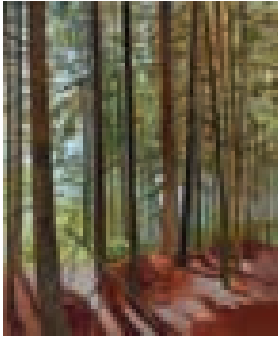
2. Gebruik onderstaande foto van haar slaapkamer om het *standpunt* te bepalen.

Lois Dodd's slaapkamer in Cushing, Maine.

3. Beschrijf haar werkwijze:

4. Wat is op het schilderij te zien van het interieur en wat is weggelaten?

Lois Dodd, Groot bos in de ochtend (1978)

5. Leg uit waarom de conservator van de tentoonstelling dit werk ernaast heeft gehangen:

6. Leg naar aanleiding van dit schilderij uit wat *en plein air* schilderen betekent:

7. Bekijk nogmaals het schilderij 'The painted room' en leg uit hoe dit *figuratieve* werk, ook *abstractie* laat zien.

Woordenlijst

Aspecten van de voorstelling: dat wat te zien is op een schilderij of wat het kunstwerk verbeeldt

Aspecten van de vormgeving: de beeldende aspecten, materiaal en techniek

Beeldende aspecten: compositie/ ordening, kleur, licht, lijn, textuur, ruimte, structuur, vorm, geluid, hanteringswijze

Abstract: non-figuratief, kleur, vorm en lijn komen in plaats van de herkenbare voorstelling

À trois quart: portret van driekwart

Authentiek: echt, oorspronkelijk

Autonome kunst: vrije beeldende kunst (zonder opdrachtgever of gebruiksfunctie)

Beeldtaal: beeldelementen die te interpreteren zijn

Compositie: ordening, vlakverdeling

Contrast: tegenstelling

Design: ontwerp van gebruiksvoorwerpen (op een kunstzinnige manier)

Detail: een onderdeel van het grotere geheel/kunstwerk

Driedimensionaal: ruimtelijk, met diepte

En face: portret van voren

En plein air: buiten schilderen, rechtstreeks met verf op canvas

En profil: portret van opzij

Figuratief: herkenbaar afgebeeld, naar de werkelijkheid

Gebruiksfunctie: de vorm wordt mede bepaald door de functie van het voorwerp

Geënceneerd: georganiseerd neergezet, van tevoren bedacht

Gelaatsuitdrukking: de manier waarop je emoties toont in het gezicht

Genre: kunstvorm, zoals portret, landschap, stillevens

Geometrisch: wiskundige vormen (vierkant, cirkel, driehoek)

Hanteringswijze: de techniek

Installatie: ruimtelijk kunstwerk in samenhang met de ruimte

Industrieel: in grote oplage gemaakt

Motief: het onderwerp

Muze: iemand die een kunstenaar inspireert (en beïnvloed)

Naar de fantasie: naar de verbeelding (het onbewuste)

Naar de waarneming: naar de realiteit (de werkelijkheid nabootsend)

Objet trouvé: kant en klaar voorwerp (niet door de kunstenaar gemaakt) dat in het beeld wordt verwerkt

Organisch: natuurlijke vorm

Realistisch: zoals het echt is of eruitziet

Sculptuur: ruimtelijk en vrijstaand beeld

Standpunt: fysieke plek waaruit iets wordt geobserveerd

Stofuitdrukking: hoe de structuur van materiaal (huid, stof) wordt afgebeeld

Toegepaste kunst: kunst met een gebruiksfunctie die de vorm bepaalt

Toets: hoe de verf op het doek wordt aangebracht (met penseel, kwast)

Traditioneel: wordt doorgegeven van oudsher, gaat al lang zo

Tweedimensionaal: vlak, plat

Utopia: perfecte samenleving

Verhalend: het beschrijven van een samenhangend verhaal (het narratief)

Verschijningsvorm: hoe een kunstwerk eruitziet

Zeggingskracht: de indruk die (de voorstelling van) een kunstwerk op je maakt door hoe de kunstenaar het heeft vormgegeven

DOCENTENEXEMPLAAR

© Kunstmuseum Den Haag

Januari 2026

Afdeling Educatie

Tekst: Iris Beljaars

Vormgeving: Marte Visser

De afdeling Educatie van Kunstmuseum Den Haag staat niet in voor de juistheid van de inhoud van de voor deze kijkwijzer als bron gebruikte websites en publicaties en neemt geen verantwoordelijkheid voor de gevolgen van eventuele fouten in deze kijkwijzer.

